

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Надія Грицик – аспірант кафедри іноземних мов Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка.

Наукові інтереси: професійна підготовка вчителя іноземної мови.

РОЛЬ НАВЧАЛЬНОГО ТЕКСТУ У ФОРМУВАННІ КУЛЬТУРНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Світлана ГУБА (Кіровоград, Україна)

У статті розглядається культурна самоідентифікація та умови її формування у майбутніх учителів іноземних мов засобами навчального тексту.

The article deals with cultural self-identification of would-be teachers of foreign languages and the necessary conditions for its formation by means of the educational text.

Аналіз практики викладання іноземних мов у вищих навчальних закладах свідчить про те, що в основному навчальний процес орієнтований на розвиток мовної, мовленнєвої, соціокультурної та професійної компетенцій студентів. Але, оскільки студенти педагогічного вищого закладу освіти є майбутніми вчителями іноземних мов, у них також повинна бути сформована культурна самоідентифікація – симбіоз особистісної характеристики спеціаліста та його професійної якості. Перша проявляється як природа самої людини: інтелект, моральні почуття, її ціннісні орієнтації, змінені і вдосконалені у процесі прилучення до двох культурно-знакових систем Заходу і Сходу, які виявляється у її інтеркультурному мисленні, культурній неупередженості та культурній толерантності. Друга виступає як вміння використовувати форми навчально-виховної діяльності, спрямованні на актуалізацію культурологічного пошуку і знаходження загального і специфічного у контактуючих мовах [6].

Формування культурної самоідентифікації майбутнього вчителя іноземної мови у повній мірі залежить від особистої світоглядної парадигми викладача, який формує культурну самоідентифікацію студентів на основі країнознавчих і лінгвокраїнознавчих компетенцій через призму свого власного світосприйняття і забезпечується більш раціональною організацією навчання та конструктивним відбором навчального матеріалу на основі особистісно-орієнтованого характеру. Анкетування студентів I та II курсів Кіровоградського державного педагогічного університету виявило, що 60% опитаних вважають, що методично і тематично структурований мовленнєвий матеріал є одним із важливих факторів при формуванні культурної самоідентифікації майбутніх учителів іноземної мови. Під критеріями відбору Н.Ф. Бориско розуміє основні ознаки, за допомогою яких якісно та кількісно оцінюється текстовий матеріал з метою використання його чи невикористання як навчального матеріалу: культурологічна і країнознавча цінність, автентичність, врахування адресата, інформативність та змістовність і тематичність [2: 116]. Одиницею відбору є текст.

Виходячи з цього, мета даної роботи полягає у визначенні ролі навчального матеріалу, зокрема, навчального тексту, у формуванні культурної самоідентифікації майбутнього вчителя іноземної мови.

На сучасному етапі існує велика кількість робіт, присвячених дослідженню тексту в різних аспектах. У багатьох роботах особлива увага приділяється лінгво-психологічним особливостям тексту, проблемі його розуміння (І.В. Арнольд, О.С. Ахманова, Л.Г. Бабенко, Б.В. Беляєв, І.М. Берман, В.А. Бухбиндер, М.Л. Вайсбурд, А.А. Вейзе, І.Р. Гальперін, Т.М. Дрідзе, М.І. Жинкін, А.П. Загнітко, І.А. Зимняя, О.С. Кубрякова, О.М. Корніяка, О.О. Леонтєв, Н.Н. Сметаннікова, Н.В. Чепелева та ін.).

І.Р. Гальперін характеризує текст як твір мовленнєвого процесу, що відзначається завершеністю, об'єктивованим у вигляді письмового документа, літературно опрацьований відповідно до типу документа; твір, який складається із заголовка і ряду особливих одиниць (надфразових єдностей), об'єднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку, і має певну цілеспрямованість і прагматичну визначеність [3]. За

визначенням О.С.Кубрякової текст – це інформаційне мовленнєве повідомлення з чітко оформленим цілепокладанням, орієнтоване на свого адресата [9]. А.П.Загнітко розглядає текст як середній елемент схеми комунікації, яку можна уявити у вигляді триелементної структури: автор (адресант) → текст → читач (адресат) [7]. Як серединний (проміжний) елемент комунікативного акту, текст постає одночасно як і результат діяльності (автора), і як матеріал для діяльності (читача інтерпретатора). Оскільки будь-який текст має смислове наповнення та інформативність, він є універсальною одиницею комунікації. Завдяки текстовій діяльності передається інформація, виражаються почуття, відбувається взаємодія між людьми, описуються реалії оточуючого світу і мови. Таким чином, текст займає домінуюче місце у формуванні комунікативної компетенції студентів.

В дослідженнях феномену тексту аналізується художній та навчальний аспект його функціонування (Н.В.Войтікова, І.Г.Проскуракова, Н.В.Кулібіна та інші). Особливості навчального тексту при вивченні іноземних мов зумовлені, перш за все тим, що він обслуговує особливу сферу – навчальну – і виступає засобом навчання. Важливою характеристикою навчального тексту є наявність у ньому освітнього, культурологічного, виховного і розвивального потенціалу. Текст вміщує навчальну інформацію і є носієм загальних і професійних знань, культури (досвід, традиції, цінності). Він імпліцитно містить в собі способи і методи оволодіння навчальною інформацією та культурними цінностями. Засобами спеціальної організації навчального тексту можна вирішувати педагогічні задачі, а саме, впливати на розум, почуття, емоції і свідомість студентів, формувати загальну та інформаційну культуру, і що найголовніше, формувати комунікативну компетенцію студентів – їх здатність і готовність здійснювати іншомовне міжособистісне спілкування на основі діалогу культур через посилення культурознавчого аспекту в змісті навчання.

Проте об'єктивні умови, в яких проходить процес навчання іноземним мовам, варто кваліфікувати як досить складні. Не можна не погодитися із В.Л.Скалкіним, який відзначає, що навчання іншомовному спілкуванню організовується у певному соціально-етнографічному вакуумі, в якому діючі особи позбавлені індивідуальності, віку, емоцій, реальних потреб, соціальних і родових стосунків [17]. При цьому явно недостатньо розкриваються ціннісні орієнтири, культурні стандарти та елементи поведінки членів соціуму, мова якого вивчається. Студентам для опрацювання пропонуються тексти інформативного характеру, і вся робота зводиться до з'ясування того, що сталося, за яких обставин тощо [5]. Ми вважаємо, при засвоєнні основних функцій іншомовного навчального тексту лише в аспекті формування іншомовних мовних механізмів – граматичні, лексичні та фонетичні навички й уміння, – не відбувається засвоєння культурних і особистісних значень, які формують світогляд студента і впливають на його мотиваційну сферу. М. Полані вважає, що формально вимуштруваний розум, до якого не залучені особистісні смисли і знання, не принесе користі науковому прогресу [12]. Тому, з метою формування культурної самоідентифікації майбутніх учителів іноземної мови як особистісної характеристики спеціаліста та його професійної якості, необхідно розглянути критерії щодо відбору текстового матеріалу. В аспекті нашого дослідження, провідними є критерій автентичності матеріалів.

У методиці навчання іноземних мов існують різні точки зору щодо використання навчальних автентичних чи навчальних синтетичних текстів. Услід за С.К.Фоломкіною під навчальним текстом ми розуміємо будь-який текст, що лежить в основі навчання, незалежно від того, чи є він оригінальним, адаптованим чи складеним авторами навчальних матеріалів [19: 20]. Багато науковців (С.К.Фоломкіна, Є.В.Носонович) вважають, що тексти для читання та аудіювання мають бути автентичними, тобто такими, „які носії мови продукують для носіїв мови, тобто власне оригінальні тексти, які створюються для реальних умов, а не для навчальних ситуацій” [20: 79], бо навчання живій мові можливе лише за умови використання матеріалів, які запозичені з життя носіїв мови. Є.В. Носонович вважає, що: 1) „препаровані” навчальні тексти втрачають характерні ознаки тексту, авторську індивідуальність і національну специфіку; 2) автентичні тексти є різноманітними за стилями та тематикою і тому викликають інтерес у тих, хто навчається; 3) вони ілюструють функціонування мови у формі, яка прийнята її носіями; 4) використання штучних, спрощених текстів може призвести в подальшому до труднощів сприйняття текстів з „реального життя” [10: 11–16].

Але існує також і інша точка зору, згідно якої не кожен автентичний текст здатен виконувати навчальну функцію. О.Л.Федорова, говорячи про доцільність включення необроблених автентичних матеріалів на початковому етапі навчання, висловлює побоювання, що вони можуть бути непосильними для студентів [18: 69]. Ми також дотримуємося думки, що на початковому етапі, коли студенти не володіють ще достатніми знаннями, не будь-який текст може бути використаний ефективно і в залежності від мети навчання читання/аудіювання ми можемо використовувати як автентичні так і синтетичні навчальні тексти. У багатьох випадках, особливо на початковому етапі, необхідна адаптація або самостійне створення текстів викладачем з урахуванням національних особливостей мовленнєвих творів з метою максимального досягнення автентичності. Більшість текстів у вітчизняних підручниках для початкового етапу вивчення іноземної мови у педагогічному ВНЗ є синтетичними. У їх змісті комбінуються різноманітні види навчальної роботи з метою засвоєння мови (фонетики, лексики, граматики). Це зумовлено тим, що навчання іноземної мови на початковому етапі характеризується рецептивно-репродуктивною діяльністю. Тобто, фонетичні, граматичні і лексичні навички формуються на основі базового навчального тесту у межах визначеної тематики. Підгонка текстів до необхідного для рівня початківців рівня часто робить їх нецікавими для читання, подальшого обговорення та аналізу – тексти не несуть емоційно-смыслового навантаження.

Для виявлення чинників, які впливають на емоційно-мотиваційний компонент культурної самоідентифікації студентів при опрацюванні навчальних текстів, було проведено анкетування, що охопило студентський контингент I та II курсів факультету іноземних мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Оцінка значимості чинників, які визначають мотив і підтримують необхідний інтерес студентів при роботі з текстом, проводилась за критеріями “досить значимий” – 5 балів, “значимий” – 4 бали, “іноді значимий” – 3 бали, “не значимий” – 2 бали. Рівень їх наявності у навчальних текстах, відповідно, високий – 5 балів, достатній – 4 бали, середній – 3 бали, низький – 2 бали.

Порівняння отриманих результатів показало, що такий чинник як особистісна значимість, потрапивши у розряд домінуючих за його значущістю, має нижчу бальну оцінку рівня її наявності у тексті. Інші чинники, як то наявність граматичних конструкцій і лексичних одиниць, інформативність і культурологічна цінність теж домінують над рівнем їх наявності у навчальному тексті (див. табл. 1).

Таблиця 1

Факторна модель оцінювання студентами навчальних текстів

№	чинник	важливість показника	наявність у тексті
1	особистісна значимість	4, 8	3,2
2	інформативність	4,6	4
3	культурологічна цінність	4,5	3,65
4	граматичні конструкції	4, 65	3,38
5	лексичні одиниці	4, 7	3,63

При всій відносності отриманих результатів, вони дозволяють констатувати високий рівень значимості такого чинника як особистісна значимість, його вплив на мовну, мовленнєву і культуровідповідну діяльність студентів і його недостатню наявність у навчальних текстах.

Встановлення причин цього незбігу стало підставою для висновку, що при відборі текстового матеріалу необхідно дотримуватися принципів особистісно-орієнтованого підходу, центром якого є особистість студента, становлення його суб'єктивності, культурної ідентифікації, соціалізації та життєвого самовизначення [11]. Під час організації роботи з текстом основою для навчання спілкуванню є дві можливості його використання. Одна з них міститься у змісті навчального матеріалу [8]. Відомо, що найбільш успішним є читання тих текстів, інформація яких має для студентів особистісне значення, тобто відповідає домінуючому внутрішньому мотиву студента - мотиву пізнавального інтересу.

На жаль, варто констатувати, що підручники, які використовують при навчанні іноземній мові, не містять в повній мірі текстів особистісно-орієнтованого характеру, компенсуючи цей чинник або явним переважанням текстів інформативного характеру, або надмірним переважанням текстів

лексичним матеріалом [1; 13; 15; 21]. Рекомендовані Міністерством освіти і науки України зарубіжні підручники і посібники (Oxford University Press, Longman, Macmillan, Cambridge, Express Publishing), не завжди відповідають тематиці, запропонованій Програмою з англійської мови для університетів/інститутів з п'ятирічним курсом навчання [16]. У зв'язку з цим постає питання щодо створення синтетичних навчальних текстів для початкового етапу навчання іноземній (англійській) мові у педагогічному вищому навчальному закладі, тобто таких, які містять елементи особистісно-орієнтованого характеру:

- врахування вікових особливостей, інтересів і стилю життя студента або його оточення;
- тематична направленість;
- використання емоційно-експресивних мовних ресурсів (фразеологізми, риторичні питання, пряме звернення);
- формування завдань, що мотивують спілкування використанням мовних кліше (з'ясування, пояснення, доповнення, уточнення, зіставлення, перепитування, вираження згоди/незгоди, коментування, приєднання до чужої думки, спростування, інструкція).

Зазначені чинники покликані змінити основну схему взаємодії викладача та студента, який полягає в їх суб'єктно-суб'єктному навчальному співробітництві, в сумісному, дидактично організованому вирішенні навчальних комунікативно-пізнавальних завдань [8].

Проте роботу з навчальним текстом на занятті не треба абсолютизувати, і вона не повинна бути самоціллю, а має вважатись одним із видів діяльності, допоміжним засобом у засвоєнні змісту навчання і сприянні особистісному розвитку студента в контексті діалогу культур.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Англійська мова для перекладачів і філологів. I курс. Підручник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів/За редакцією М.О. Возної. – Вінниця: Книга, 2004. – 480 с.
2. Бориско Н.Ф. Теоретические основы создания методических комплексов для языковой межкультурной подготовки учителей иностранного языка (на материале интенсивного обучения немецкому языку): Дис. ...докт. пед. наук: 13.00.02. – К., 2000. – 508с.
3. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 139 с.
4. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам. Пособие для учителя. – М.: АРКТИ, 2000. – 165с.
5. Гришкова Р.О. Педагогічні умови реалізації особистісно-орієнтованого навчання іноземної мови студентів нефілологічних спеціальностей вищих закладів освіти: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. — К., 2000. — 20 с.
6. Губа С.А. Місце, роль та чинники формування культурної самоідентифікації у структурі професійної підготовки вчителя іноземних мов. Наукові записки. – Випуск 87. – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – С. 64 – 68.
7. Загнітко А.П., Домрачева І.Р. Основи мовленнєвої діяльності. Навчальний посібник для студентів денної, безвідривної та очно-заочної прискореної форми навчання спеціальності. – Донецьк: Український культурологічний центр, 2001. – 56 с.
8. Зимняя М.А. Психология обучения иностранным языкам в школе. – М.: Просвещение, 1991. – 222 с.
9. Кубрякова Е.С. Текст. Структура и семантика. – М.: Просвещение, 2001 – 428 с.
10. Носонович Е.В. Методическая аутентичность в обучении иностранным языкам // Иностран. яз. в шк. – 2000. – №1.
11. Пехота О.М., Кіктенко А.З., Любарська О.М. Освітні технології: Навчально-методичний посібник. – К.: А.С.К., 2002. – 255 с.
12. Полани М. Личностное знание: На пути к посткритической философии. М., 1985. – 344 с.
13. Практический курс английского языка: I курс /Под ред. В.Д. Аракина. – М.: Владос, 2002. – 544 с.
14. Практичний курс англійської мови: Підручник /За редакцією О.Р. Заруми. – Вінниця: Нова Книга, 2008. – 552 с.
15. Практичний курс англійської мови для студентів вищих навчальних закладів. Книга I: Навч. Посібник /За редакцією В.В. Янсон. – Київ: ТОВ «Логос», 2004. – 368 с.
16. Програма з англійської мови для університетів/інститутів (п'ятирічний курс навчання): Проект / С.Ю. Ніколаєва, М.І. Соловей. –К., 2001 – 245 с.
17. Скалкин В.Л. Коммуникативные упражнения на английском языке: пособие для учителя. – М.: Просвещение, 1983. – 128 с.
18. Федорова О.Л. Системная организация текстов как предпосылка интенсификации обучения аудированию в языковом вузе: Дис. ... канд. пед. наук. – М., 1987. – 262с.
19. Фоломкина С.К. Текст в обучении иностранным языкам // Иностран. яз. в шк. – 1985. – №3. – С. 20 –24.
20. Фоломкина С.К. Обучение чтению на иностранном языке в неязыковом вузе. – М.: Высшая школа, 1987. – 207с.
21. Черноватий Л.М., Карабан В.І., та ін. Практичний курс англійської мови. Частина 1. Підручник для студентів молодших курсів вищих закладів освіти (філологічні спеціальності та спеціальність «Переклад»). – Вінниця: НОВА КНИГА, 2005. – 432 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Губа – викладач кафедри практики германських мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: культурна самоідентифікація майбутніх учителів іноземної мови.